

Befolkningsudviklingen, samfundsstrukturen og den offentlige sektor

Poul Christian Matthiessen

Statistisk Institut, Københavns Universitet

SUMMARY: During the last two decades Denmark has experienced a very substantial decline in fertility. At present the average number of live births per women is only 1,4 compared with 2,6 in the middle of the sixties. The new trend of fertility has been accompanied by very substantial social changes. One of the more spectacular modifications has been the marked increase in the female labour force participation rates. At the same time, the educational level has increased considerably. These changes have reduced the desired number of births in families since they demand a new balance between the time devoted to children and the aspirations of both parents as regards education and participation in the labour force. The low level of fertility implies a strong ageing of the population. The new demographic situation has far-reaching economic and social implications.

Befolkningsudviklingen i industrilandene gennem de seneste årtier har påkaldt sig en stadig øget interesse. Det skyldes for det første den — ihvertfald indtil for nylig — stadig mere omfattende forsyning af befolkningen med offentlige goder og tjenesteydelser — særligt indenfor undervisnings-, social- og sundhedssektoren. Da indretningen og omfanget af disse ydelser bl.a. afhænger af antallet af personer i de forskellige aldersklasser idag og fremover, vil kravene til befolkningsprognosernes grundlag og detaljeringsgrad øges. En nødvendig bestanddel heraf vil være analyser af de demografiske faktorer for på denne måde at opnå en bedre indsigt i de demografiske, sociale og økonomiske sammenhænge — og dermed et bedre grundlag for at fastlægge forudsætningerne for befolkningsprognoserne. Et andet forhold af betydning er den stærke fertilitetsnedgang, som i løbet af de sidste tiår er sket i såvel Danmark som andre industrilande (Muñoz-Peres, 1982 & Matthiessen, 1983). Disse ændringer har medført et behov for en nyvurdering af dele af samfundsplanlægningen og har således understreget de demografiske faktoreres økonomiske og sociale betydning.

Foredrag holdt i Nationaløkonomisk Forening den 24. april 1985.

Befolkningsudviklingen, samfundsstrukturen og den offentlige sektor

Poul Christian Matthiessen

Statistisk Institut, Københavns Universitet

SUMMARY: During the last two decades Denmark has experienced a very substantial decline in fertility. At present the average number of live births per women is only 1,4 compared with 2,6 in the middle of the sixties. The new trend of fertility has been accompanied by very substantial social changes. One of the more spectacular modifications has been the marked increase in the female labour force participation rates. At the same time, the educational level has increased considerably. These changes have reduced the desired number of births in families since they demand a new balance between the time devoted to children and the aspirations of both parents as regards education and participation in the labour force. The low level of fertility implies a strong ageing of the population. The new demographic situation has far-reaching economic and social implications.

Befolkningsudviklingen i industrilandene gennem de seneste årtier har påkaldt sig en stadig øget interesse. Det skyldes for det første den — ihvertfald indtil for nylig — stadig mere omfattende forsyning af befolkningen med offentlige goder og tjenesteydelser — særligt indenfor undervisnings-, social- og sundhedssektoren. Da indretningen og omfanget af disse ydelser bl.a. afhænger af antallet af personer i de forskellige aldersklasser idag og fremover, vil kravene til befolkningsprognosernes grundlag og detaljeringsgrad øges. En nødvendig bestanddel heraf vil være analyser af de demografiske faktorer for på denne måde at opnå en bedre indsigt i de demografiske, sociale og økonomiske sammenhænge — og dermed et bedre grundlag for at fastlægge forudsætningerne for befolkningsprognoserne. Et andet forhold af betydning er den stærke fertilitetsnedgang, som i løbet af de sidste tiår er sket i såvel Danmark som andre industrilande (Muñoz-Peres, 1982 & Matthiessen, 1983). Disse ændringer har medført et behov for en nyvurdering af dele af samfundsplanlægningen og har således understreget de demografiske faktoreres økonomiske og sociale betydning.

Foredrag holdt i Nationaløkonomisk Forening den 24. april 1985.

Den demografiske udvikling

Fra 1950 og indtil midten af 1960'erne var den demografiske situation i Danmark præget af betydelig stabilitet. Antallet af levendefødte og døde udgjorde henholdsvis 17-18 og 9-10 pr. 1.000 indbyggere. Dette frembragte — i forbindelse med en beskedent nettovandring — en årlig befolkningstilvækst på $\frac{1}{2}$ -1 pct. Ved en tilvækst på 1 pct. tager det ca. 70 år at fordoble befolkningens størrelse. Fertilitetsniveauet svarede til, at hver kvinde i gennemsnit bragte ca. 2,6 levendefødte børn til verden, medens dødelighedsniveauet var ensbetydende med en gennemsnitlig levealder for mænd og kvinder på henholdsvis 70 år og 73-75 år.

Denne situation har som nævnt ændret sig afgørende i løbet af de sidste årtier. Medens nettovandringen forblev på et ret beskedent niveau, og dødelighedsudviklingen fulgte den hidtidige langtidstendens mod en stadig højere gennemsnitlig levealder — om end i stærkt afsvækket tempo for mændenes vedkommende — er der sket stærke ændringer i fertilitetsniveauet.

Efter et højdepunkt i 1966 på godt 88.000 levendefødte fulgte en nedgang, som har bragt fødselstallet ned på knap 52.000 i 1984. Fertilitetsreduktionen har været ensbetydende med en nedgang i det gennemsnitlige antal levendefødte pr. kvinde fra 2,6 i 1966 til 1,4 i 1984, d.v.s., at fertilitetsniveauet er blevet næsten halveret i løbet af knap 20 år. Det kraftige fald er fremkommet ved, at en øget andel af en kvindegeneration forbliver barnløse, en formindsket andel får mere end to levendefødte børn og fødslerne finder sted på et senere tidspunkt i kvindens liv. Udsættelsen af fødslerne har medført, at den gennemsnitlige alder for førstegangsfødende kvinder er steget fra 22,7 år i 1966 til 25,2 år i 1983. Fertilitetsnedgangen har fundet sted i alle fertile aldersklasser mellem 15 og 50 år, men har været særlig markant blandt kvinder under 25 år og over 35 år. Rent geografisk gjorde fertilitetsfaldet sig med det samme gældende i alle dele af landet — men stærkest i Hovedstaden.

Det lave fertilitetsniveau har medført, at Danmark siden 1981 har haft fødselsunderskud og befolkningstilbagegang, idet nettoindvandringen i 1983 og 1984 var for beskedent til at opveje fødselsunderskuddet. I intet af årene har befolkningstilbagegangen pr. 1.000 indbyggere dog oversteget én promille.

Økonomiske og sociale ændringer

Bag udviklingen i fertilitetsniveauet ligger omfattende økonomiske og sociale ændringer. Den vigtigste er utvivlsomt, at idéen om ubetinget lighed mellem kønnene på det økonomiske og sociale område i dag er blevet det reelle udgangspunkt for forholdet mellem manden og kvinden. Rent konkret har den moderne opfattelse af kvindens rolle f.eks. givet sig udslag i et højere uddannelsesniveau samt en stærkt øget erhvervsdel-

tagelse blandt gifte kvinder. Medens omkring 50 pct. af de gifte kvinder mellem 20 og 50 år indgik i arbejdsstyrken i midten af 1960'erne, drejer det sig nu om over 80 pct. Disse ændringer har gjort det hensigtsmæssigt for de enkelte familier at ændre ønskerne vedrørende børnetallet i nedadgående retning. Antallet af børn må ikke blive så stort, at det kommer i konflikt med de forventninger m.h.t. uddannelse, erhvervsdeltagelse og levestandard, som nu næres af begge forældre. Det begyndende reallønsfald og den aktuelle beskæftigelsessituation kan også have bidraget til fertilitetsnedgangen i de seneste år. Det gælder så meget mere, som de yngste årgange i de fertile aldre er opvokset i en periode med betydelig velstand.

I mere økonomiske termer kan man sige, at prisen pr. barn er undergået en stærk stigning, enten i form af pasningsudgifter eller fordi en af forældrene tvinges til at opgive eller indskrænke indtjeningen fra erhvervsarbejde.

Fødselsplanlægningen er i samme periode blevet stærkt lettet gennem introduktionen og udbredelsen af effektive familieplanlægningsmetoder. Siden fremkomsten af P-pillen i Danmark i midten af 1960'erne har denne præventionsmetode vundet en sådan udbredelse, at den i dag anvendes af mere end en fjerdedel af alle kvinder mellem 15 og 50 år. Antallet af indsatte spiraler pr. år svarer til ca. 5 pct. af kvinderne i samme aldersklasse. Endvidere blev adgangen til at opnå legal abort stadig lettere i løbet af 1960'erne, en udvikling som kulminerede med indførelsen af fri abort i 1973. I 1984 blev der foretaget knap 21.000 aborter, svarende til omkring 40 pct. af samtlige levendefødte. En anden familieplanlægningsmetode i offentligt regie er sterilisationen. Sterilisationsloven af 1973 gav enhver mand og kvinde over 25 år ret til at blive steriliseret. Fra at udgøre nogle få tusinde før lovens vedtagelse er antallet af årlige sterilisationer i dag nået op på 10-15.000.

Befolkningsprognosen og dens forudsætninger

Der skal i det følgende fremdrages nogle demografiske, økonomiske og sociale aspekter af den nye befolkningssituation ved at anvende resultaterne af Danmarks Statistiks befolkningsprognose fra 1984, som er ført helt frem til 2025¹ (Danmarks Statistik, 1984). I nærværende artikel vil vi dog kun se på forholdene indtil 2010. Befolkningsprognosen er baseret på det meget lave fertilitetsniveau i begyndelsen af 1980'erne, idet fertilitetsniveauet fremover kun påregnes at udgøre 1,4 levendefødte pr. kvinde. Endvidere forudsættes en videreførelse af dødelighedsniveauet i 1981-82, svarende til en gennemsnitlig levealder for mænd og kvinder på henholdsvis 71,4 og 77,4

---

1. Denne befolkningsprognose var den senest publicerede, da dette foredrag blev holdt i Nationaløkonomisk Forening i april 1985.

år. På baggrund af vandringsforholdene i 1980-83 regnes der i hele prognoseperioden med et ubetydeligt indvandringsoverskud.

Prognosens fertilitetsforudsætning er naturligvis usikker og kan ikke påregnes at komme til at slå til. Det faktiske fødselstal kan f.eks. i nogle perioder overstige det forventede. At det må være sådan, er let at forstå, når man gør sig klart, at fødselstallet i et bestemt år er det endelige resultat af beslutninger, som vedrører mere end én million kvinder i den fertile alder — kvinder, som er på forskellige stadier m.h.t. at føde deres endelige antal børn. Der er kvinder i 35-års alderen, som næsten har afsluttet deres børnefødsler, ligesom der er 20-årige kvinder, der lige har påbegyndt fødslerne. Opbygningen af børnetallet kan foregå på mange måder. Kvinder kan påbegynde og afslutte fødslerne tidligt eller sent. Som det er nævnt tidligere, er der i forbindelse med fertilitetsnedgangen foregået en stærk udsættelse af tidspunktet for det første barns fødsel. Derfor er det nuværende fødselstal muligvis unaturligt lavt og vil undergå en vis opretning i det omfang en del af de udsatte fødsler senere realiseres. Men en sådan stigning i fødselstallet kan ikke tages som udtryk for, at fertilitetsniveauet igen vil nå niveauet i begyndelsen af 1960'erne. Thi det afgørende er jo, hvor mange levendefødte børn den enkelte kvinde har fået, når børnefødslerne er afsluttet.

Den effektive moderne præventionsteknik og den frie adgang til abort har som nævnt gjort det langt lettere for familien at planlægge såvel det endelige antal børn som tidspunktet for det enkelte barns fødsel. Det betyder også, at familierne idag kan reagere hurtigere på ændringer i deres økonomiske og sociale forhold, og derfor lettere frembringe betydelige udsving i fødselstallet.

Hvis vi ser på fødselstallets fald efter 1966, har der været flere eksempler på midlertidige stigninger. Fødselstallet steg således med 6 pct. fra 1970 til 1971. Fra 1974 til 1975 og fra 1977 til 1978 blev nedgangen igen afbrudt, men disse gange var stigningen mere beskedent. Her på det sidste er fødselstallet igen steget, idet antallet af levendefødte i 1984 var 2 pct. højere end i året før, og stigningen er fortsat ind i 1985. En analyse af 1984-tallene viser, at stigningen har fundet sted mellem 25- og 40-års alderen, medens de øvrige aldersklasser stort set fremviser en fortsat nedgang. Og det er et billede, som passer godt sammen med, at en vis indhentningseffekt gør sig gældende.²

Det afgørende er, at dybtgående ændringer af kvindens økonomiske og sociale rolle m.h.t. uddannelse og erhvervsdeltagelse på fundamental vis har ændret småbørnsfamiliens situation, således at en tilbagevenden til fertilitetsniveauet i første halvdel af

---

2. Danmarks Statistik har fornylig publiceret en befolkningsprognose (Danmarks Statistik 1985), hvor man på baggrund af fertilitetsstigningen i 1984 og begyndelsen af 1985 har påregnet en forøgelse af det gennemsnitlige antal levendefødte børn pr. kvinde fra 1,43 i 1985 til 1,70 i 1995. Stigningen forudsættes at falde udelukkende på de »ældre« aldersklasser i den fertile alder.

1960'erne næppe kan påregnes i nær fremtid. Men naturligvis kan fremkomsten af ændrede normer og sociale forhold på længere sigt igen ændre fertilitetssituationen. Dette kunne f.eks. ske i forbindelse med en meget betydelig nedsættelse af arbejdstiden i kraft af den teknologiske udvikling og en reel ligestilling af manden og kvinden m.h.t. at varetage aktiviteterne i hjemmet.

Ifølge Danmarks Statistiks befolkningsprognose fra 1984 vil den danske befolkning aftage fra de nuværende 5,1 millioner til under 5 millioner i år 2000 og i år 2010 kun udgøre 4,7 millioner. Den gennemsnitlige årlige tilbagegang udgør omkring 10.000 i resten af århundredet, mod knap 22.000 i det første tiår af næste århundrede. En fortsættelse af udviklingen ville på længere sigt medføre en årlig befolkningsreduktion på 1,3 pct. For blot at holde befolkningens størrelse konstant på langt sigt, er det nødvendigt, at hver kvinde i gennemsnit erstatter sig selv ved at føde én pige. Det kan imidlertid kun opnås med 2,1 levendefødte pr. kvinde, da lidt over halvdelen af alle nyfødte er drenge, og en mindre del af kvinderne dør, inden de når at føde børn. Den beskedne nedgang i folketallet indtil år 2000 skyldes, at det tager tid, før kvinderne i de fertile aldre bliver rekrutteret fra de små fødselsårgange efter midten af 1960'erne.

Det skal i denne sammenhæng erindres, at en yderligere sænkning af dødelighedsniveauet kun vil have meget begrænset indflydelse på det antal levendefødte pr. kvinde, som er nødvendigt for at holde befolkningens størrelse konstant på langt sigt. Dette antal kan nemlig kun reduceres i det omfang, man kan nedbringe den andel af kvinderne som dør, inden de når at føde børn. Med det lave dødelighedsniveau i Danmark, er det imidlertid kun nogle få procent af kvinderne, som dør inden 30-års alderen, hvor hovedparten af børnene er født.

Aldersfordelingens udvikling

Det lave fertilitetsniveau vil — foruden at påvirke befolkningens samlede størrelse — komme til at øve stærk indflydelse på befolkningens aldersfordeling, efterhånden som flere og flere aldersklasser fyldes op med de små fødselsårgange. Vi vil i dette afsnit beskrive denne udvikling indtil år 2010 med udgangspunkt i en opdeling af befolkningen i en række planlægningsrelevante aldersklasser og dernæst betragte ændringen i det samlede aldersbillede. Der er foretaget en inddeling af befolkningen i følgende aldersklasser:

0 - 2 år

3 - 6 år

7 - 15 år

16 - 19 år
20 - 24 år
20 - 64 år
65 - 79 år
80 år +

De to første aldersklasser omfatter potentielle efterspørgere efter pladser i henholdsvis vuggestuer og børnehaver (samt børnehaveklasser). Den næste folkeskolens aldersklasser, medens de 16-19 årige i vid udstrækning repræsenterer efterspørgslen efter erhvervsuddannelserne (EFG, lærlingeuddannelse m.v.) og den studieforberevende undervisning (alm. gymnasium, studenterkursus og H.F.). Aldersklassen 20-24 år udgør først og fremmest grundlaget for søgningen til de videregående uddannelser (universiteter, seminarier, handelshøjskoler m.v.) og en del af tilgangen til bolig- og arbejdsmarkedet. Det demografiske grundlag for rekrutteringen af arbejdsstyrken udgøres i væsentlig grad af aldersklassen 20-64 år. For ældrebefolkningens vedkommende er der sondret mellem 65-79 årige og 80-årige og derover. Medens kravene til offentlige ressourcer fra den yngste gruppe af ældre i væsentlig grad drejer sig om pensioner, giver personer over 80 år også anledning til meget betydelige ressourcekrav indenfor hospitals- og plejehjemsområdet. Hvad f.eks. angår plejehjem, er 20 pct. af de 80-årige og derover på plejehjem, mod kun 2 pct. i aldersklassen 65-79 år.

Der er naturligvis ikke fuldstændig overensstemmelse mellem de valgte aldersklasser og den nævnte offentlige ressourceallokering, idet f.eks. en del af eleverne i folkeskolen vælger 10. klasse, ligesom der er en betydelig spredning på aldersfordelingen blandt gymnasiaster, HF-studerende m.v. samt studerende under videregående uddannelse. Endvidere vil der også være erhvervsaktive såvel under 20 år som over 65 år. Men aldersopdelingerne skulle være tilstrækkelige til at vise nogle vigtige demografiske ændringer, som vil være af betydning for den økonomiske og sociale planlægning.

Tabel 1 viser udviklingen i disse aldersklasser frem til år 2010. For at sætte disse tal ind i et historisk perspektiv, er udviklingen fra 1970 og indtil i dag også medtaget.

Med den aktuelle høje gennemsnitlige levealder, er dødelighedstabet i en generation meget beskedent indtil 50-års alderen. Det fremtidige antal personer i disse aldersklasser kan derfor fastlægges med stor sikkerhed, så snart man kender størrelsen af de fødselskuld, hvorfra de er rekrutteret. (Indflydelsen fra ind- og udvandring over landets grænser har som nævnt været af begrænset omfang gennem de sidste årtier³).

---

3. Det er klart, at hele flytningssituationen kan ændre denne forudsætning på ret kort sigt.

0-2 år

Antallet af børn i den yngste aldersklasse undergik et betydeligt fald i løbet af 1970'erne, nemlig fra 224.000 i 1970 til 157.000 i 1984. Frem til slutningen af 1990'erne vil det demografiske grundlag for efterspørgslen efter vuggestuepladser forblive ret uændret. Det skyldes, at det først er efter midten af 1990'erne, at oprykningen af de stadig mindre fødselsårge, som er kommet til verden efter 1966, for alvor begynder at reducere antallet af kvinder i den fertile alder — og dermed fødselstallet. Men i det første årti af næste århundrede vil der ske en betydelig reduktion, således at antallet af 0-2 årige i år 2010 kun udgør knap 120.000, d.v.s. næsten 25 pct. færre end i dag. Da denne aldersklasses udvikling afhænger af de anvendte fertilitetsforudsætninger, er prognosen behæftet med stor usikkerhed.⁴

3-6 år

Der er også sket et væsentligt fald i antallet af 3-6 årige siden 1970, nemlig fra godt 330.000 til ca. 240.000 i dag. I løbet af de næste 4 år kan der forventes en reduktion på 13 pct. svarende til godt 30.000 færre i denne aldersklasse. Da hele aldersklassen i 1988 — på nær de 3-årige — vil være rekrutteret fra allerede eksisterende fødselskuld, er tallet for 1988 behæftet med ringe usikkerhed. Det gælder så meget mere som fødselsstatistikken for 1984 som nævnt kun viste en beskeden stigning i fødselstallet. Fra 1988 og i resten af århundredet er det demografiske grundlag for søgningen til børnehaver (og børnehaveklasser) stort set uændret. Først omkring århundredeskiftet sætter et betydeligt fald ind, som vil bevirke, at antallet af 3-6 årige i år 2010 er knap 30 pct. lavere end i dag. Men da tallene efter begyndelsen af 1990'erne helt igennem er baseret på de prognosticerede fødselstal, er usikkerheden betydelig for denne del af udviklingen.

7-15 år

Først efter midten af 1970'erne begyndte de små fødselsårge at gøre sig gældende blandt de 7-15 årige. Derfor øgedes det demografiske grundlag for folkeskolen helt frem til 1976, hvor aldersklassen omfattede knap 715.000 personer. Herefter sætter et fald ind, som indtil idag har udgjort knap 70.000. Nedgangen fortsætter indtil midten af 1990'erne, og beløber sig til godt 170.000 personer indtil 1996, d.v.s. et fald på godt 25 pct. Herefter forbliver størrelsen af aldersklassen stort set uændret, indtil en ny re-

---

4. Den her anvendte befolkningsprognose er udarbejdet i foråret 1984, hvor man endnu ikke havde kendskab til fødselstallet i 1984. Da fødselstallet i dette år kun viste en beskeden — om end betydningsfuld — stigning i sammenligning med fødselstallet året før (1,9 pct.), kan de ikke-kursiverede tal i tabel 1 i virkeligheden skydes et år længere frem i tiden.

Tabel 1a. Antal personer (1.000) i en række planlægningsrelevante aldersklasser: 1970-2010.

År	0-2 år	3-6 år	7-15 år	16-19 år	20-24 år	20-64 år	65-79 år	80 år +
1970	224	332	667	299	419	2.787	498	99
71	213	333	676	299	412	2.819	508	102
72	215	325	683	300	395	2.828	519	107
73	220	312	693	300	384	2.844	528	110
74	221	296	707	298	381	2.862	539	115
75	216	291	713	298	379	2.864	546	117
76	213	290	714	295	373	2.871	561	124
77	208	291	710	296	374	2.881	568	128
78	199	292	706	297	374	2.893	579	134
79	189	289	705	299	372	2.903	586	136
1980	183	281	700	308	372	2.915	592	142
81	178	271	690	315	372	2.929	596	146
82	169	262	677	324	371	2.937	597	150
83	163	249	661	334	374	2.954	599	156
84	157	241	646	335	382	2.972	602	160
85	156	232	634	327	391	2.993	601	164
86	155	223	625	314	400	3.001	607	167
87	156	214	613	297	412	3.028	611	171
88	157	209	595	292	416	3.045	611	175
89	158	208	574	293	408	3.055	611	179
1990	159	208	555	293	397	3.062	609	183
91	159	209	534	294	384	3.071	606	186
92	159	210	515	291	372	3.084	603	189
93	159	211	501	281	366	3.099	598	192
94	158	212	491	272	364	3.109	595	194
95	158	212	482	263	364	3.121	589	196
96	156	212	475	250	365	3.133	585	195
97	155	212	471	242	356	3.139	581	195
98	153	211	470	233	343	3.141	577	195
99	151	209	471	223	333	3.144	573	195
2000	149	208	473	215	322	3.142	571	194
01	146	206	474	210	307	3.138	564	197
02	144	203	474	209	295	3.128	561	198
03	140	200	473	208	285	3.117	561	197
04	137	197	472	210	274	3.102	562	197
05	134	193	469	211	267	3.089	563	197
06	130	190	466	212	262	3.073	566	196
07	127	185	462	213	261	3.056	571	194
08	124	181	457	213	261	3.034	583	193
09	121	176	451	213	263	3.008	598	191
2010	119	172	444	212	264	2.978	618	189

Anm.: Der er anvendt kursiverede typer, når aldersklassen helt eller delvis hidrører fra prognosticerede fødselstal.

Tabel 1b. Antal personer i en række planlægningsrelevante aldersklasser: 1970-2010.

1984 = 100

År	0-2 år	3-6 år	7-15 år	16-19 år	20-24 år	20-64 år	65-79 år	80 år +
1970	143	138	103	89	110	94	83	62
71	136	138	105	89	108	95	84	64
72	137	135	106	90	103	95	86	67
73	140	129	107	90	101	96	88	69
74	141	123	109	89	100	96	90	72
75	138	121	110	89	99	96	91	73
76	136	120	111	88	98	97	93	78
77	132	121	110	88	98	97	94	80
78	127	121	109	89	98	97	96	84
79	120	120	109	89	97	98	97	85
1980	117	117	108	92	97	98	98	89
81	113	112	107	94	97	99	99	91
82	108	109	105	97	97	99	99	94
83	104	103	102	100	98	99	100	98
84	100	100	100	100	100	100	100	100
85	99	96	98	98	102	101	100	103
86	99	93	97	94	105	101	101	104
87	99	89	95	89	108	102	101	107
88	100	87	92	87	109	102	101	109
89	101	86	89	87	107	103	101	112
1990	101	86	86	87	104	103	101	114
91	101	87	83	88	101	103	101	116
92	101	87	80	87	97	104	100	118
93	101	88	78	84	96	104	99	120
94	101	88	76	81	95	105	99	121
95	101	88	75	79	95	105	98	123
96	99	88	74	75	96	105	97	122
97	99	88	73	72	93	106	97	122
98	97	88	73	70	90	106	96	122
99	96	87	73	67	87	106	95	122
2000	95	86	73	64	84	106	95	121
01	93	85	73	63	80	106	94	123
02	92	84	73	62	77	105	93	124
03	89	83	73	62	75	105	93	123
04	87	82	73	63	72	104	93	123
05	85	80	73	63	70	104	94	123
06	83	79	72	63	69	103	94	123
07	81	77	72	64	68	103	95	121
08	79	75	71	64	68	102	97	121
09	77	73	70	64	69	101	99	119
2010	76	71	69	63	69	100	103	118

Anm.: Der er anvendt kursiverede typer, når aldersklassen helt eller delvis hidrører fra prognosticerede fødselstal.

duktion sætter ind i slutningen af det næste århundredes første årti. Nedgangen på godt 110.000 personer indtil 1991 eller 17 pct., er uafhængig af fødselstallets fremtidige udvikling, fordi alle 7-15 årige i 1991 vil hidrøre fra fødselsårge, som allerede var kommet til verden før 1984. Dette fald kan derfor påregnes med stor sikkerhed. Det samme gælder til en vis grad også nedgangen i de første år efter 1991, fordi hovedparten af ét-års aldersklasserne i folkeskolen stadig vil være rekrutteret fra allerede eksisterende fødselsårge. Udover nedgangen i det samlede antal elever i folkeskolen, vil der også ske en ændring af det indbyrdes størrelsesforhold mellem de enkelte ét-års aldersklasser og dermed antallet af elever på de enkelte klassetrin.

16-24 år

Alle 16-19 årige og 20-24 årige vil i resten af århundredet være rekrutteret fra fødselsårge, som er kommet til verden før 1984. Prognosticeringen af disse aldersklasser indtil år 2000 er derfor behæftet med stor sikkerhed.

Antallet af 16-19 årige var ret uændret gennem 1970'erne — hvor de udgjorde omkring 300.000 personer — fordi aldersklassen først og fremmest blev rekrutteret fra 1950'ernes ret konstante fødselsårge. Derefter sker der frem til i dag en stigning på godt 35.000, da det nu er de stadig større fødselsårge fra første halvdel af 1960'erne, som rykker ind i aldersklassen. Det er værd at bemærke, at denne aldersklasse i 1984 var på sit maximum med 335.000 personer. I resten af århundredet vil antallet af 16-19 årige aftage meget betydeligt, idet nedgangen vil udgøre 120.000 personer eller godt 35 pct. I det første tiår af det næste århundrede vil størrelsen af aldersklassen stort set stagnere.

Aldersklassen af 20-24 årige aftog i første halvdel af 1970'erne efterhånden som den tømtes for de store fødselsårge fra 1940'erne. Den efterfølgende stagnation indtil begyndelsen af 1980'erne skal ses i sammenhæng med, at aldersklassen i denne periode først og fremmest blev rekrutteret blandt 1950'ernes fødselsårge. Stigningen indtil 1988 på knap 35.000 personer eller 9 pct. er en ekkovirkning fra stigningen i fødselstallet i første halvdel af 1960'erne. I takt med den påfølgende indrykning af fødselskulde- ne efter 1966 sker der en stor nedgang i aldersklassen, således at faldet fra 1988 til 2005 udgør knap 150.000 personer eller over 35 pct. Dette fald kan påregnes med stor sikkerhed.

20-64 år

Det demografiske grundlag for arbejdsstyrken steg med 185.000 eller knap 7 pct. fra 1970 til 1984. På trods af fertilitetsnedgangen vil antallet af 20-64 årige indtil år 2000

Tabel 2. Aldersfordeling og forsørgerbyrde: 1970-2010.

År	Antal personer (1.000)			1984 = 100			Forsørgerbyrde (pct)		Ialt (9)
	0-19 år (1)	20-64 år (2)	65 år + (3)	0-19 år (4)	20-64 år (5)	65 år + (6)	(1)/(2) (7)	(3)/(2) (8)	
1970	1.522	2.787	597	110	94	78	55	21	76
71	1.521	2.819	610	110	95	80	54	22	76
72	1.523	2.828	626	110	95	82	54	22	76
73	1.525	2.844	638	111	96	84	54	22	76
74	1.522	2.862	654	110	96	86	53	23	76
75	1.518	2.864	663	110	96	87	53	23	76
76	1.512	2.871	685	110	97	90	53	24	77
77	1.505	2.881	696	109	97	91	52	24	76
78	1.494	2.893	713	108	97	94	51	24	75
79	1.482	2.903	722	107	98	95	51	24	75
1980	1.472	2.915	734	107	98	96	50	25	75
81	1.454	2.929	742	105	99	97	49	25	74
82	1.432	2.937	747	104	99	98	48	25	73
83	1.407	2.954	755	102	99	99	47	25	72
84	1.379	2.972	762	100	100	100	46	25	71
85	1.349	2.993	765	98	101	100	45	25	70
86	1.317	3.001	774	96	101	102	43	25	68
87	1.280	3.028	782	93	102	103	42	25	67
88	1.253	3.045	786	91	102	103	41	25	66
89	1.233	3.055	790	89	103	104	40	25	65
1990	1.215	3.062	792	88	103	104	39	25	64
91	1.196	3.071	792	87	103	104	38	25	63
92	1.175	3.084	792	85	104	104	38	25	63
93	1.152	3.099	790	84	104	104	37	25	62
94	1.133	3.109	789	82	105	104	36	25	61
95	1.115	3.121	785	80	105	103	35	25	60
96	1.093	3.133	780	79	105	102	35	24	59
97	1.080	3.139	776	78	105	101	34	24	58
98	1.067	3.141	772	77	105	101	33	24	57
99	1.054	3.144	768	76	105	100	33	24	57
2000	1.045	3.142	765	75	105	100	33	24	57
01	1.036	3.138	761	75	105	99	33	24	57
02	1.030	3.128	759	74	105	99	32	24	56
03	1.021	3.117	758	74	104	99	32	24	56
04	1.016	3.102	759	73	104	99	32	24	56
05	1.007	3.089	760	73	103	99	32	24	56
06	998	3.073	762	72	103	100	32	24	56
07	987	3.056	765	71	102	100	32	25	57
08	975	3.034	776	70	102	101	32	25	57
09	961	3.008	789	69	101	103	31	26	57
2010	947	2.978	807	68	100	105	31	27	58

øges med godt 170.000 eller knap 6 pct. Men den demografiske tilgang til arbejdsstyrken vil falde drastisk. Ser vi f.eks. på antallet af 17-årige — hvorfra hovedparten af tilgangen til EFG og lærlingeuddannelserne rekrutteres — vil deres antal falde fra knap 90.000 i 1984 til godt 50.000 i år 2000.

I det første tiår af det næste århundrede indtræder der et fald på godt 165.000, efterhånden som de stærkt formindskede fødselsårge begynder at fylde op i aldersklassen. Gennemsnitsalderen i aldersklassen vil stige. Medens de 20-39 årige i dag udgør 52 pct. af alle personer i de erhvervsaktive aldersklasser, vil deres andel være aftaget til 46 pct. i år 2000 for at nå ned på 39 pct. i år 2010.

65 år og derover

I perioden 1970 til 1984 skete der en stærk stigning i ældrebefolkningens størrelse. Det gjaldt både de 65-79 årige og de 80-årige og derover. Den første aldersgruppe blev øget fra knap 500.000 til godt 600.000 (21 pct.), medens den ældste aldersklasse voksede fra knap 100.000 til 160.000 (62 pct.). Stigningen skyldtes, at begge aldersklasser blev rekrutteret fra stadig større fødselsårge, og at en stadig øget andel af levende fødte nåede frem til de højere aldre.

Aldersklassen af 65-79 årige vil kun vokse med én procent indtil slutningen af 1980'erne, hvorefter dens antal aftager indtil begyndelsen af det næste århundrede. Det faldende antal 65-79 årige skyldes, at medens aldersklassen i dag er rekrutteret blandt de store fødselsårge efter århundredeskiftet, vil den fremover i stigende grad komme til at hidrøre fra de mindre fødselsårge fra sidste halvdel af 1920'erne og første halvdel af 1930'erne. Endelig sker der en stigning i aldersklassens størrelse henimod år 2010, fordi de 65-79 årige efterhånden vil begynde at inkludere de store fødselsårge fra 1940'erne. Efter 2010 vil væksten i denne aldersklasse øges meget betydeligt.

De ældste blandt ældrebefolkningen vil undergå en væsentlig stigning indtil begyndelsen af det næste århundrede, hvor deres antal vil nå op på knap 200.000, svarende til en stigning på knap 25 pct. Herefter indtræder en mindre nedgang.

Det er klart, at et yderligere dødelighedsfald vil medføre et større antal ældre end forudset i prognosen. I perioden 1960-80 skete der således et betydeligt dødelighedsfald blandt ældre — specielt kvinder⁵ (Leeson, 1981).

---

5. I 1985-befolkningsprognosen fra Danmarks Statistik har man inddraget denne udvikling og forudsat, at dødeligheden blandt kvinder over 60 år vil falde i de første 10 år af prognoseperioden. Det betyder, at kvindernes gennemsnitlige levealder vil være 1,5 år længere efter 10 års forløb. Denne forudsætning medfører f.eks. en yderligere forøgelse af antallet af 80-årige og derover på 9 pct. i år 2000.

Forsørgerbyrden

En del af diskussionen om de demografiske ændringers økonomiske og sociale betydning har taget udgangspunkt i begrebet forsørgerbyrde, d.v.s. det talmæssige forhold mellem de ikke-erhvervsaktive og de erhvervsaktive aldersklasser. De ikke-erhvervsaktive aldersklasser er i tabel 2 afgrænset til at omfatte personer under 20 år og over 65 år, idet disse aldersklasser i hovedsagen forsørges ved indkomstoverførsel fra erhvervsaktive personer mellem 20 og 65 år. På grund af det stærke fald blandt børn og unge blev den samlede forsørgerbyrde i perioden 1970 til 1984 formindsket fra 76 til 71. Men samtidig ændrede forsørgerbyrden struktur, idet en større del blev forårsaget af ældrebefolkningen. Da antallet af børn og unge reduceres stærkt indtil år 2000, og antallet af 20-64 årige øges stærkere end ældre, bliver resultatet en betydelig lettelse af forsørgerbyrden, nemlig et fald fra 71 til 57 børn, unge og ældre pr. 100 personer i de erhvervsaktive aldersklasser. I det første tiår af næste århundrede forbliver forsørgerbyrden ret uændret, idet et fortsat fald af børn og unge opvejes af en stigning af ældre.

Økonomiske og sociale konsekvenser

De økonomiske og sociale udfordringer, som befolkningsudviklingen rejser, er i særlig grad knyttet til befolkningstallet og aldersfordelingen (NOU, 1984). Mange af disse udfordringer er nye, og muligheden for en smidig tilpasning af samfundet hertil er naturligvis afhængig af den generelle økonomiske udvikling. Men tilpasningen vil under alle omstændigheder lattes, hvis de demografiske ændringer kan forudses i god tid, således at befolkningsudviklingen på langt sigt allerede nu kan indgå i grundlaget for politiske beslutninger.

I denne sammenhæng har befolkningens samlede størrelse indtaget en ret væsentlig plads. Her gælder det imidlertid, at det er umuligt at fastlægge, hvilken befolkningstørrelse, der er den optimale for Danmark. Der kan naturligvis påvises særlige problemer i forbindelse med et folketal, som er meget lavere eller højere end det nuværende. Men inden for en ret bred margin er det vanskeligt at argumentere for et bestemt indbyggertal. I denne forbindelse vil befolkningens ændringshastighed være en vigtig faktor. Det er forøvrigt en nærliggende mulighed, at befolkningssituationen i industrilandene vil puste nyt liv i litteraturen om størrelsen af optimum befolkningen.

Men det er under alle omstændigheder betydningsfuldt at beskæftige sig med de økonomiske og sociale konsekvenser af ændringen i befolkningens aldersstruktur. Da denne situation imidlertid er af ny dato, kan det medføre, at særligt negative træk ved udviklingen overdrives, ligesom en række væsentlige virkninger overses. Det følgende skal derfor kun ses som et forsøg på at fremdrage nogle få aspekter af den nye demografiske udvikling — bl.a. med det formål at henvise til et behov for mere forskning i disse

spørgsmål. Efter en omtale af arbejdsstyrken — idet vi for ikke at sprænge rammerne for nærværende artikel må se bort fra så væsentlige emner som påvirkningen af boligbehovet og befolkningens geografiske fordeling — vil vi til sidst berøre enkelte træk af den mere generelle omstillingsproce i den offentlige sektor i forbindelse med befolkningens aldring (forøgelse af gennemsnitsalderen).

Som det allerede er påvist, vil der fremover foregå en aldring af de erhvervsaktive aldersklasser, og efter år 2000 vil antallet i disse aldersklasser undergå en reduktion.

Arbejdsstyrkens demografisk bestemte aldring vil bl.a. betyde, at der for personer i arbejdsstyrken i gennemsnit vil være gået længere tid, siden uddannelsen blev afsluttet. Faren for at uddannelsen bliver utidssvarende er således større end i en arbejdsstyrke, som ikke gennemgår en aldringsproce. Aldringen vil også i sig selv medføre en lavere geografisk og faglig mobilitet, da begge dele aftager med stigende alder. En generel aldring af arbejdsstyrken vil føre til et øget gennemsnitligt sygelighedsfravær, da sygeligheden som bekendt er aldersafhængig.

Arbejdsstyrkens højere gennemsnitsalder kan medføre problemer m.h.t. fornyelse og advancementsmuligheder. Det vil i særlig grad gælde virksomheder og institutioner, som — bl.a. forårsaget af det vigende demografiske grundlag — oplever indskrænkninger.

Et vanskeligt spørgsmål er sammenhængen mellem arbejdsstyrkens aldring og produktivitet. På den ene side kan man pege på, at en ældre arbejdsstyrke er mere erfaren, rutineret og stabil og derfor har højere produktivitet end en yngre. Men heroverfor står jo, at i en sådan arbejdsstyrke vil den faglige og geografiske mobilitet være lavere, ligesom uddannelsen lettere bliver utidssvarende, hvad der peger i modsat retning m.h.t. produktivitet.

Behovet for omstilling og tilgang af nye kvalifikationer i arbejdsstyrken varetages i nogen grad gennem tilgangen af unge, som bl.a. møder med nyere uddannelse. Når denne tilgang efterhånden falder meget stærkt, må der fremkomme et øget behov for at omskole og videreuddanne arbejdstagere, som allerede er i arbejdsstyrken. Begrebet livslang uddannelse kan således allerede af den grund få øget betydning. Hvad angår den faldende tilgang af unge til arbejdsmarkedet må man — også på grund af deres uddannelsesmæssige status — forvente, at disse bliver en knaphedsvarer. Det vil også gælde i en situation med almindelig arbejdsløshed, og hvor arbejdsstyrken stadig øges.

Hvordan arbejdsløshedssituationen vil være efter århundredeskiftet, kan der naturligvis ikke siges noget sikkert om idag, men der er næppe tvivl om, at hele diskussionen om arbejdstid og pensionsalder i stigende grad vil blive farvet af udsigten til en kraftig reduktion af det demografiske grundlag for arbejdsstyrken efter år 2000.

I den offentlige sektor vil de store ændringer i befolkningens aldersstruktur særligt skabe behov for en betydelig omstilling indenfor de tre tunge områder, nemlig undervisnings-, social- og sundhedssektoren.

Børnepasningssektoren har været den første sektor, som har mærket fertilitetsnedgangen. Men her har man ikke i særlig grad oplevet overskudskapacitet, idet dækningsprocenterne var lave, da fertilitetsnedgangen begyndte. Indtil idag er det i Folkeskolen, at det faldende demografiske grundlag for elevklientellet har givet anledning til, at man nu er ved at iværksætte en forsigtig nedbygning. Men den fortsatte meget betydelige nedgang i det demografiske grundlag for elevtallet i Folkeskolen — en nedgang, hvis forudsigelse er praktisk taget sikker frem til begyndelsen af 1990'erne — kan fremover nødvendiggøre meget omfattende og vanskelige indskrænkninger. Det samme vil fra nu af gælde gymnasieskolen og formentlig senere den videregående uddannelse, om end sammenhængen med de demografiske faktorer her er mindre klar. Men selv om der således vil være behov for en nedbygning af en del af uddannelsessystemet på grund af fertilitetsnedgangen, kan den samme demografiske udvikling gøre det ønskeligt at udvide systemet i andre retninger, dels med henblik på at øge kvalifikationerne hos de stadig mindre ungdomsårgange, og dels med henblik på omskoling og forbedring af kvalifikationerne hos arbejdstagere, som allerede er i arbejdsstyrken.

Den del af de offentlige udgifter, som allokere til uddannelsessektoren, må naturligvis ses i sammenhæng med de forøgede ressourcekrav i social- og sundhedssektoren, f.eks. indenfor ældreområdet.

Selv om antallet af ældre forbliver ret konstant i resten af århundredet, er der kræfter, som trækker i retning af en øget ressourceanvendelse. Det skyldes for det første, at gennemsnitsalderen i ældrebefolkningen vil stige, hvilket i sig selv vil øge enhedsudgifterne indenfor f.eks. hospitals- og plejehjemsområdet. Endvidere kan den stigende erhvervsfrekvens blandt midaldrende kvinder bevirke, at en del af omsorgs- og pasningsbyrden overgår fra privat til offentligt regie. I samme retning trækker det, at de personer, som i de kommende tiår rykker op i de ældste aldersklasser på grund af deres lavere fertilitetsniveau, har færre børn at have kontakt med. Endelig kan det øgede antal skilsmisser efterhånden medføre en stigende andel af enlige i ældrebefolkningen, som igen har større behov for omsorg og pasning i offentligt regie.

Forøgelsen af ældrebefolkningen efter år 2000 — en udvikling som særligt tager til efter år 2010 — vil yderligere kunne øge ressourcebehovet hos ældrebefolkningen og dermed presset for en omallokering af ressourcer fra børn og unge til ældre. Dette pres vil forstærkes af, at der er en væsentlig forskel på de to grupper m.h.t. forsørgelsessystemet. Ældrebefolkningen modtager først og fremmest ressourcer via de offentlige budgetter, medens børn og unge i betydeligt omfang forsørges indenfor familien. Det bidrager til, at de offentlige enhedsudgifter til ældrebefolkningen er større end til børn og unge. (Finansministeriet, 1979).

I praksis har det vist sig vanskeligt at foretage de offentlige ressourceindskrænkninger, som den ændrede befolkningssammensætning giver mulighed for. Derimod reali-

seres demografisk betingede forøgelse af udgiftsbehovene hurtigt. Der kan derfor forudses et udgiftspres på de offentlige budgetter på grund af denne asymmetri mellem opbygnings- og nedbygningssituationen (Finansministeriet, 1985).

Befolkningspolitik

Fertilitetsnedgangen i Danmark har indtil nu kun fremkaldt meget beherskede politiske reaktioner. Det er bemærkelsesværdigt, at den aktuelle reaktion er langt mere afdæmpet end i 1930'erne, fordi fertilitetsniveauet idag er væsentligt lavere end dengang. Medens det gennemsnitlige antal levendefødte pr. kvinde i Danmark som nævnt udgjorde 1,4 i 1984, så var tallet i 1933 — som var det år, hvor fertilitetsniveauet var lavest — omkring 2,1 d.v.s. 50 pct. højere. Ganske vist bevirkede det højere dødelighedsniveau i begyndelsen af 1930'erne, at 2,1 levendefødte pr. kvinde ikke var tilstrækkeligt til at sikre befolkningens reproduktion på langt sigt. Men selv når vi sammenligner nettoreproduktionstallene, var niveauet alligevel væsentligt højere i 1930'erne end i dag. I 1933 var nettoproduktionstallet, knap 0,9, medens det i 1984 lå under 0,7. Netto-reproduktionstallet i 1933 ville på langt sigt indebære en årlig befolkningsreduktion på 4 promille, medens det aktuelle niveau, som tidligere nævnt, svarer til en tilbagegang på 13 promille pr. år.

Man kan så spørge, om den aktuelle befolkningstilbagegang i Danmark kan forventes at medføre en befolkningspolitik med henblik på at øge fertilitetsniveauet. Der kunne således blive tale om yderligere foranstaltninger for at lette byrden ved at have børn. Gennemførelsen heraf ville ikke kunne betegnes som et alvorligt indgreb i de enkelte familiers frihed til selv at bestemme børnetallet. Det ville heller ikke bryde med de velfærdspolitiske bestræbelser, som har været ledetråden i dansk socialpolitik.

Forudsætningen for iværksættelsen af en fertilitetsfremmende befolkningspolitik må naturligvis være, at den nuværende befolkningsudvikling kan forventes at indebære en række uønskede økonomiske og sociale konsekvenser. Der er her peget på enkelte områder, hvor der kan opstå problemer i forbindelse med det lave fertilitetsniveau. Men så længe vi blot ser nogle få tiår ud i fremtiden — hvor en fortsættelse af det nuværende lave fertilitetsniveau kun vil medføre en beskeden befolkningstilbagegang — er disse problemer næppe uløselige. En situation med befolkningstilvækst ville også have medført en række udfordringer til samfundet — omend af mere kendt type. Det kan derfor være vanskeligt at lægge tungtvejende argumenter frem for nødvendigheden af et højere fertilitetsniveau i de nærmeste tiår. Hertil kommer, at fertilitetsniveauet kan have ændret sig afgørende, når vi kommer ind i næste århundrede. Derfor kan man ikke uden videre regne med en stærk politisk interesse for iværksættelsen af udgiftskrævende foranstaltninger med henblik på at hæve fertilitetsniveauet i den nærmeste årrække.

Det gælder i særlig grad i en tid med stærke politiske ønsker om at begrænse eller standse den offentlige sektors vækst. (Et fortsat lavt fertilitetsniveau ind i næste århundrede kan derimod skabe en anden politisk baggrund for en fertilitetsfremmende befolkningspolitik).

Hertil kommer, at der nok kræves meget betydelige forbedringer af småbørnsfamiliens vilkår for at øge fertilitetsniveauet mærkbart, fordi det nuværende lave fertilitetsniveau som nævnt er udtryk for dybtgående normændringer i industrisamfundene. Derfor skal man næppe regne med en afgørende forøgelse af fertilitetsniveauet i den nærmeste fremtid i kraft af de familiepolitiske foranstaltninger, som kunne formodes at komme på tale. Det stærke fertilitetsfald i stort set hele den industrialiserede verden tyder på en ret begrænset effekt af fertilitetsfremmende foranstaltninger. Erfaringerne fra Østeuropa — hvor man har indført en omfattende finansiel støtte til småbørnsfamilien (og indskrænket adgangen til legal abort) — har i bedste fald kun vist en beskedne effekt af befolkningspolitikken.

Litteratur:

- Danmarks Statistik. 1984. Befolkningsfremskrivninger 1984-2000 (2025). *Statistiske Efterretninger*, 1984: 20.
- Danmarks Statistik. 1985. Befolkningsprognose for Danmark 1985-2025. *Nyt fra Danmarks Statistik*, nr. 106.
- Finansministeriet. 1979. *Budgetredegørelse 1979*. København.
- Finansministeriet. 1985. *Budgetredegørelse 1985*. København.
- Leeson, Graham W. 1981. Ældres dødelighed 1960-1980. *Ugeskrift for Læger*. 143:2324-7.
- Matthiessen, Poul Christian. 1983. Befolkningssituationen i Europa. *Nationaløkonomisk Tidsskrift*, 121:215-19.
- Muñoz-Peres, F. 1982. L'évolution de la fécondité dans les pays industrialisés depuis 1971. *Population*, 37:483-512.
- Norges Offentlige Utredninger (NOU). 1984. *Befolkningsudviklingen*. NOU 1984: 26.

Det gælder i særlig grad i en tid med stærke politiske ønsker om at begrænse eller standse den offentlige sektors vækst. (Et fortsat lavt fertilitetsniveau ind i næste århundrede kan derimod skabe en anden politisk baggrund for en fertilitetsfremmende befolkningspolitik).

Hertil kommer, at der nok kræves meget betydelige forbedringer af småbørnsfamiliens vilkår for at øge fertilitetsniveauet mærkbart, fordi det nuværende lave fertilitetsniveau som nævnt er udtryk for dybtgående normændringer i industrisamfundene. Derfor skal man næppe regne med en afgørende forøgelse af fertilitetsniveauet i den nærmeste fremtid i kraft af de familiepolitiske foranstaltninger, som kunne formodes at komme på tale. Det stærke fertilitetsfald i stort set hele den industrialiserede verden tyder på en ret begrænset effekt af fertilitetsfremmende foranstaltninger. Erfaringerne fra Østeuropa — hvor man har indført en omfattende finansiel støtte til småbørnsfamilien (og indskrænket adgangen til legal abort) — har i bedste fald kun vist en beskedne effekt af befolkningspolitikken.

Litteratur:

- Danmarks Statistik. 1984. Befolkningsfremskrivninger 1984-2000 (2025). *Statistiske Efterretninger*, 1984: 20.
- Danmarks Statistik. 1985. Befolkningsprognose for Danmark 1985-2025. *Nyt fra Danmarks Statistik*, nr. 106.
- Finansministeriet. 1979. *Budgetredegørelse 1979*. København.
- Finansministeriet. 1985. *Budgetredegørelse 1985*. København.
- Leeson, Graham W. 1981. Ældres dødelighed 1960-1980. *Ugeskrift for Læger*. 143:2324-7.
- Matthiessen, Poul Christian. 1983. Befolkningssituationen i Europa. *Nationaløkonomisk Tidsskrift*, 121:215-19.
- Muñoz-Peres, F. 1982. L'évolution de la fécondité dans les pays industrialisés depuis 1971. *Population*, 37:483-512.
- Norges Offentlige Utredninger (NOU). 1984. *Befolkningsudviklingen*. NOU 1984: 26.